

Van *zienaazappelzap* naar *sinaasappelsap*: focus op uitspraak

Ingeborg Harmes

De uitspraak van een niet-moedertaalspreker verraaft meestal snel waar deze persoon vandaan komt: een Nederlands accent is bijvoorbeeld onmiskenbaar te herkennen wanneer een Nederlandse moedertaalspreker de zin *ich habe die Spielweise besser gemacht*¹ uitspreekt. De woorden *ich* en *gemacht* worden bijvoorbeeld met de karakteristieke ‘harde’ *g* uitgesproken in plaats van de Duitse *ich-* en *achlaut*. Ook klinkt de *s* in de medeklinkercombinatie *sp* (*Spielweise*) scherper omdat deze in het Nederlands alveolair, met de tongpunt tegen de tandkas, wordt geproduceerd. De gebruikelijke Duitse klank in de combinatie *sp* is echter een palatale *sj*, een [ʃ] in fonetisch schrift, die tussen de tong en het harde gehemelte wordt geproduceerd. De – moedertalige – toehoorder zal in principe weinig moeite hebben om het Duits-met-Nederlands-accent redelijk goed te kunnen verstaan, en het accent hooguit charmant of iets in die geest vinden. Andersom geldt hetzelfde: de moedertalige spreker verstaat Nederlands met een Duits accent prima. Verstaanbaar zijn voor moedertaligen als uitgangspunt is echter niet het enige criterium dat telt bij het leren van een vreemde taal, temeer omdat taalleerders bij het verwerven van een nieuwe taal niet uitsluitend met moedertaalsprekers spreken. Ook leren taalleerders een nieuwe taal niet altijd in het land waar de taal dagelijks gesproken wordt. Er zijn meer redenen om op een goede uitspraak te letten. Een goede en duidelijke uitspraak geeft namelijk een eerste indruk van de algemene taalvaardigheid in de vreemde taal en is zogezegd je visitekaartje. Daarnaast zorgt een natuurlijke uitspraak er ook voor dat de luisteraar de aandacht niet verliest. Als taalleerder, en vaak ook als taaldocent, weet je doorgaans wel hoe het Nederlands klinkt, maar deze klanken daadwerkelijk zo uit te spreken is van een heel andere orde.

Het *Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen* (ERK) (2008:109) beschrijft in zijn eerste versie de fonologische vaardigheden waaraan een taalleerder per niveau zou moeten voldoen. De moedertaalspreker functioneert in deze beschrijvingen impliciet als norm en een taalleerder zou bij het niveau B2 al “een heldere, natuurlijke uitspraak en intonatie verworven” moeten hebben, wat overeenkomt met de taal accentloos

1 Tijdens de workshop werd als voorbeeld een fragment aangehaald uit een interview van Jörg Dahmann met Louis Van Gaal, te vinden op kurzelinks.de/o10x (gepubliceerd op 4 november 2010).

spreken. In het *ERK Supplement met nieuwe descriptoren* (2018: 133–136) zijn de fonologische competenties aangepast. Het basiscriterium is niet meer het accentvrij spreken maar de verstaanbaarheid. Pas bij het C2-niveau beheerst de spreker de taal accentloos, zonder kenmerken die op de moedertaal terug te voeren zijn. Bij het C1-niveau zijn nog enkele kenmerken merkbaar en tot het B2-niveau zijn accentkenmerken uit de andere taal meestal nog aanwezig. Een grotere tolerantie voor accentkenmerken is zeker realistisch bij de beoordeling van Nederlands als vreemde taal. Maar wie Nederlands als vreemde taal leert, bijvoorbeeld in een Duitstalige omgeving, heeft geen voortdurende input van moedertaalsprekers. Dit maakt het op een natuurlijke manier leren van de Nederlandse uitspraak niet eenvoudiger. Het gevolg is dan dat taalspecifieke kenmerken van de moedertaal eventueel zodanig kunnen inslijten dat ze na enkele jaren niet meer verbeteren. Om dit te voorkomen kan vanaf het begin van het taalverwervingsproces regelmatig en doelbewust aandacht worden besteed aan een goede en natuurlijke uitspraak.

Het *Handboek Nederlands als Tweede Taal in het volwassenenonderwijs* stelt: “een goede uitspraak leer je door te luisteren, te imiteren en door feedback van de docent” (Bossers et al. 2015:145). Voor het luisteren en imiteren bieden veel lesmethodes gerichte oefeningen aan. Vaak bestaan deze uit een reeks van woorden met een of twee specifieke klanken waarbij de taalleerder moet aangeven welke klank hij of zij in het gesproken Nederlands hoort. Het accent ligt bij deze oefeningen veelal op het onderscheiden van klinker- en medeklinkerparen, zoals bijvoorbeeld de lange en korte vocalen. Dit is een aspect dat voor Spaanstaligen lastig kan zijn omdat ze het verschil tussen korte en lange klinkers niet kennen. De meeste Duitstaligen hebben er geen probleem mee omdat het Duits ook over korte en lange klinkers beschikt. Op dezelfde manier worden ook nieuwe klanken als de *ui* en de *ij/ei* of klankcombinaties als de *sch* aangeboden zodat de taalleerder niet alleen de nieuwe klanken leert kennen maar ze ook van andere klanken leert onderscheiden. Daarnaast bestaan er oefeningen waarbij de taalleerder eerst goed naar bepaalde woorden en – nieuwe – klanken moet luisteren om ze vervolgens na te spreken. Dikwijls worden deze oefeningen zonder expliciete uitleg aangeboden en moet de taalleerder op zijn eigen gehoor en evaluatievermogen vertrouwen bij het nazeggen van de woorden. De docent is dan aan zet om feedback geven op de uitspraak. De juiste feedback geven is echter niet altijd eenvoudig omdat veel lesmethodes nauwelijks op dit aspect van uitspraakonderwijs ingaan en het accent op het verwerven van taalhandelingen, woordenschat en grammatica leggen. Het is dan aan de docent om invulling aan het uitspraakonderwijs te geven en rekening te houden met de taalspecifieke eigenschappen van de moedertaal die de uitspraak van de te leren taal kunnen beïnvloeden.

Het uitgangspunt in deze bijdrage is dat expliciete kennis van de Duitse en Nederlandse uitspraak zinvol kan zijn bij het verwerven van een meer natuurlijke uitspraak van het Nederlands. Na enkele theoretische achtergronden over het verwerven van uitspraak en de invloed van de moedertaal bij het leren van de uitspraak volgt een beschrijving van enkele typische uitspraakmoeilijkheden

waar Duitstalige leerders mee kunnen kampen. Tot slot wordt een achttal oefeningen besproken die in de lespraktijk gebruikt kunnen worden om de uitspraak doelgericht te oefenen en verbeteren.

Theoretische achtergrond

De ervaring leert dat het voor sprekers vanaf een bepaalde leeftijd bijzonder lastig is een vreemde taal accentloos te leren. De invloeden van de moedertaal blijven meestal duidelijk hoorbaar als buitenlands accent, met name in de uitspraak van de klinkers en medeklinkers. Een verklaring daarvoor is dat hersenen tot een bepaalde leeftijd de taalspecifieke aspecten van klanken in de moedertaal leren te categoriseren (vgl. Flege 1995). Wanneer deze klanken eenmaal vast in de hersenen verankerd zijn, zullen nieuwe klanken uit een vreemde taal onbewust als klanken binnen deze bestaande categorieën gehoord worden. Dat geldt in het bijzonder wanneer deze klanken erg op klanken in de moedertaal lijken omdat ze meerdere fonetische overeenkomsten vertonen. In het begin hoort de taalleerder dus niet dat de klanken in de vreemde taal eigenlijk iets anders worden uitgesproken. Bij het nazeggen van klanken en woorden zal de taalleerder daarom automatisch de klank uit de moedertaal reproduceren. Daardoor klinkt bijvoorbeeld de klank *oe* wanneer een Duitstalige leerder het Nederlandse woord *hoed* of *stoel* uitspreekt wel duidelijk verstaanbaar, maar toch zonneklaar ‘Duits’. Dit komt omdat de *oe* in het Duits en Nederlands ongeveer hetzelfde wordt uitgesproken: ze delen de fonetische eigenschappen hoog, gesloten en worden met lippenronding geproduceerd. Ze verschillen echter in de eigenschap tijdsduur, in het Duits wordt de *oe* in een gesloten lettergreep met een enkele consonant iets langer uitgesproken dan in het Nederlands. Bij het leren van de uitspraak van een vreemde taal is het daarom behulpzaam om niet alleen de klankeigenschappen van de vreemde taal te begrijpen, maar ook om rekening te houden met de klankeigenschappen van de moedertaal.

Aandacht voor de invloed van de moedertaal op het leerproces van een nieuwe taal bestaat al sinds de Contrastieve Analyse Hypothese van Lado (1957). Sindsdien bestaat er vanuit verschillende perspectieven steeds weer aandacht voor de rol van de moedertaal bij het taalverwervingsproces. In een artikel over uitspraakonderwijs aan anderstaligen wijst Rasier (2011) er bijvoorbeeld op dat articulatiefouten kunnen ontstaan door het verkeerd waarnemen van de klanken of door interferentie met de moedertaal. Een contrastieve aanpak is volgens hem de beste manier om dit soort fouten te verbeteren. Een team van taalkundigen in Nederland ontwikkelt sinds 2018 de app *Moedertaal in het onderwijs Nederlands als Tweede Taal* (MoedINT2) die NT2-docenten helpt met interferentieproblemen om te gaan. De app biedt een aantal overzichten die de verschillen tussen het Nederlands en veel voorkomende andere talen bespreken. En in een recent artikel van het tijdschrift *Internationale Neerlandistiek* bespreekt Johansson (2018) twee strategieën die noodzakelijk zijn om moedertaalspecifieke problemen te benaderen: metalinguïstische bewustheid en *crosslinguistic awareness*. Metalinguïstische bewustheid heeft als doel de speci-

fieke eigenschappen van een taal precies en abstract te kunnen benoemen. Een vage beschrijving van uitspraakeigenschappen is meestal onvoldoende om taallearners klanken als de *ui* en woorden als *sinaasappelsap* correct aan te leren. Gedetailleerde kennis van zowel de nieuw te leren taal als de moedertaal vormen de basis voor het bevorderen van de *crosslinguistic awareness*, het bewustzijn van de verschillen en overeenkomsten tussen de twee talen. Beide strategieën kunnen een belangrijke functie uitoefenen bij het verwerven van onder andere een goede uitspraak, zodat *ui* en *sinaasappelsap* niet als *oi* en *zienaazappelzap* klinken.

Het Nederlands en het Duits zijn verwante talen waardoor er veel overeenkomsten in de woordenschat, structuren en klanken bestaan. Veel spraakklanken in het Nederlands komen ook in het Duits voor. Soms worden ze zo goed als identiek worden uitgesproken, zoals bijvoorbeeld de klanken *b*, *d*, *ng* en *aa* in *bok*, *dik*, *ring* en *haar*. Soms lijken de klanken sterk op elkaar maar zijn er toch kleine verschillen die taallearners niet altijd horen en waarvan ze zich niet bewust zijn omdat ze niet fonologisch van aard zijn, d.w.z. dat ze niet tot andere woordbetekenissen leiden. Ook leiden deze uitspraakverschillen niet tot onverstaanbaarheid bij – moedertalige – toehoorders. Een ander voorbeeld is de uitspraak van de plosieven *p*, *t* en *k* in de onset. In het Duits worden deze klanken aan het begin van een woord of lettergreep geaspireerd, dus licht aangeblazen als *p^h*, *t^h* en *k^h* zoals in *Peter*, *Timo* en *Konstantin*. In het Nederlands komt aspiratie van plosieven in de onset niet voor en worden *p*, *t* en *k* in *Peter*, *Timo* en *Constantijn* net iets anders uitgesproken. Duitstalige taallearners horen in beginsel dit verschil niet. Ook weten ze meestal niet bewust dat ze in hun moedertaal de *p*, *t* en *k* in de onset aspireren. Expliciete metalinguïstische kennis van zowel de Nederlandse als de Duitse uitspraak en de verschillen tussen deze twee kan daarom behulpzaam zijn bij het horen van de verschillen en bij het verwerven van een betere en meer natuurlijke Nederlandse uitspraak. Oftewel: wanneer je weet dat in het Duits de plosieven *p*, *t* en *k* aan het begin van een woord of lettergreep geaspireerd worden en in het Nederlands niet, dan kun je gericht een meer natuurlijke uitspraak oefenen.

Uitspraakverschillen Nederlands – Duits

Er bestaan diverse boeken die de uitspraak van het Nederlands vanuit verschillende perspectieven behandelen. De volgende opsomming van werken is zeker niet compleet en limitatief, maar wil slechts een indruk van de verscheidenheid aan werken geven die de uitspraak van het Nederlands op verschillende manieren benaderen. Van enkele uitgaven zijn intussen actuelere edities verschenen, de hier genoemde edities zijn voor deze bijdrage gebruikt. Daarnaast is er geen verdere onderverdeling gemaakt in werken die het Nederlands Nederlands of het Belgisch Nederlands centraal stellen. In het domein van het NT2-onderwijs zijn er meerdere werken die met name de praktische aspecten van de Nederlandse uitspraak bespreken en verschillende werkvormen aanbieden om deze te oefenen, namelijk het boek *Verstaanbaar spreken: een handleiding uitspraakon-*

derwijs voor docenten *Nederlands als tweede taal* (Thio & Verboog 2003), *Nu versta ik je! Uitspraak Nederlands voor Anderstaligen* (Blomme et al. 2013), de *Uitspraaktrainer in de les. Uitspraakverbetering voor anderstaligen* (Van Veen et al. 2011) en *Klink Klaar. Uitspraak- en intonatiegids voor het Nederlands* (Timmermans 2013). Bovendien zijn er goede kennisclips op internet te vinden waarmee je de Nederlandse klanken kunt oefenen, zoals de afspeellijst *Uitspraak van het Nederlands*² van het Talencentrum universiteit Groningen. In het domein van de taalkunde biedt het boek *Algemene fonetiek* (Rietveld & Van Heuven 2009) een meer theoretische inleiding in de fonetiek van het Nederlands. De auteurs beschrijven de verschillende onderdelen van spraak, de gesproken taal, en gaan ook in op theoretische achtergronden van het tweedetaalverwervingsproces van de uitspraak. Ten slotte biedt het toegankelijke basiswerk *Goed gestemd. De weg naar een gezonde stem, een mooie uitspraak en een vlotte presentatie* van de logopediste Christel Lacroix (2015) ook inspiratie en oefeningen om op een meer technische wijze met de uitspraak van het Nederlands om te gaan.

Verschillen in uitspraak tussen Duitse en Nederlandse klanken worden in diverse grammatica's en lesmethodes behandeld, meestal in combinatie met de spelling van de klank in kwestie. Werken die specifieke verschillen benoemen zijn onder andere de *PONS Grammatik kurz und bündig Niederländisch* (Gabriel-Kamminga & Roodzant 2017:7), *Langenscheidts Praktisches Lehrbuch Niederländisch* (Van Berkel et al. 1997: 13–21), en het *NT2-Cahier Uitspraak en spelling* (Verboog 2017:63). Ook op de Nederlandse Wikipedia staat een lijst³ met mogelijke uitspraakproblemen die specifiek Duitstaligen kunnen hebben. Daarnaast bieden lesmethoden voor Duitstaligen, zoals *Taal Vitaal: Niederländisch für Anfänger* (Fox & Schneider-Broekmans 2002), *Welkom! Neu: Niederländisch für Anfänger* (Abitzsch & Sudhoff 2015) en *In de startblokken: Nederlands voor Duitstaligen* (De Boer et al. 2009) luister- en nazegoefeningen aan voor typische klanken en klankcombinaties. Naast de lesmethoden geeft het Duitstalige werk *Phonetik des Deutschen. Ein kontrastiv deutsch-niederländisches Lehrbuch für den Hochschulunterricht* (Ten Cate & Jordens 2010) een uitgebreide beschrijving en uitleg van alle Duitse en Nederlandse klanken. Ook het hoofdstuk over klanken en hun systemen in de *Einführung in die niederländische Sprachwissenschaft* (Boonen & Harmes 2013: 125–148) behandelt diverse articulatoire verschillen tussen het Duits en Nederlands. Het *Kontrastives Wörterbuch Deutsch-Niederländisch* (Theissen & Klein 2008) besteedt tot slot een hoofdstuk aan woorden met klemtoonverschillen.

De volgende bespreking van uitspraakverschillen tussen het Nederlands en het Duits is deels gebaseerd op de beschrijvingen in de bovengenoemde werken en deels op eigen observaties en vragen van studenten tijdens taalcursussen en andere colleges. Deze aanpak vraagt om een paar opmerkingen vooraf. De

2 URL: kurzelinks.de/5y1z (Laatst geüpdatet op 19 december 2018)

3 URL: kurzelinks.de/n3ym (16 februari 2019).

beschrijvingen van de Nederlandse en Duitse uitspraak richten zich in eerste instantie op het Nederlands dat in Nederland wordt gesproken en het Duits dat in Duitsland wordt gesproken, met name in Münster en omgeving. Het ligt niet in de bedoeling om in deze bijdrage een norm voor een uniforme standaarduitspraak te presenteren, zo deze al bestaat (vgl. Beheydt 2011), of om een uitgebreide beschrijving van alle mogelijke uitspraakvarianten te geven. Daarnaast is deze bijdrage werk in uitvoering dat de meest voorkomende uitspraakverschillen en -moeilijkheden bespreekt. Het pretendeert niet alle aspecten van de Nederlandse en Duitse uitspraak uitputtend te behandelen. Suggesties en aanvullingen zijn dan ook welkom. Omwille van de leesbaarheid worden de klanken in de lopende tekst volgens de Nederlandse spellingconventies weergegeven, tenzij de behandelde klank alleen door IPA-symbolen weergegeven kan worden. De uitspraak van afzonderlijke klanken in IPA-notatie staat volgens de gebruikelijke conventies tussen vierkante haken.

Spelling en uitspraak

Een goede uitspraak leer je meestal niet door teksten voor te lezen. De spelling van een andere taal komt immers niet altijd overeen met die van de moedertaal en zeker in de beginfase van het leerproces kan spelling zelfs de uitspraak van klanken beïnvloeden. Het uitspreken van bijvoorbeeld *moet* als *meut*, *grijs* als *gries*, *mevrouw* als *mevroe* en *school* als *fool* is in het begin geen zeldzaamheid bij Duitse taalleerders. Om beginnende taalleerders niet direct met het schriftbeeld en de spellingregels van het Nederlands te confronteren kun je als docent ervoor kiezen om ze eerst met het karakter van de Nederlandse klanken vertrouwd te maken. Met behulp van korte kennismakingsdialogen, afbeeldingen of voorwerpen is het vrij eenvoudig Nederlandse woorden en zinnen aan te bieden (luisteren) en te oefenen (imiteren) zonder enige invloed van het schriftbeeld. Oefening 1 (spreekkoor) en 2 (cirkeloefening) zijn bijvoorbeeld geschikt om de uitspraak zonder het inzetten van teksten te oefenen. Nadat de taalleerders de beginselen van de Nederlandse klankpatronen hebben leren kennen, volgen dan de spellingconventies. Voor de volledigheid volgt hier een overzicht van de spelling van de klinkers en medeklinkers evenals een overzicht met achtervoegsels. De uitspraak van afzonderlijke klanken en klankcombinaties wordt in het volgende deel besproken. Ieder overzicht bevat het grafeem, de uitspraak in IPA-notatie en enkele voorbeelden.

De letter *y* komt alleen in leenwoorden voor en kan verschillend worden uitgesproken, namelijk als *ie* en *i* of *j*. Bij woordparen als *hobby-Hobby* en *baby-Baby* is er geen verschil in de uitspraak van de *y*. Ook woorden waar de *y* als *j* wordt uitgesproken zoals *yoghurt*, *yen*, *yoga*, *royaal* en *boycot* zijn onproblematisch. Het verschil in uitspraak zit vooral in woorden als *typisch* en *symbool* waar de *y* in het Duits als een [y] of [ʏ] wordt uitgesproken (*tuupies* en *sumbool*) en in het Nederlands als [i] en [ɪ] (*tiepies* en *simbool*). Het uitspraakverschil is goed te visualiseren omdat de Duitse varianten met geronde lippen worden gearticuleerd terwijl de Nederlandse varianten met gespreide lip-

grafeem	uitspraak	voorbeelden
oe	[u]	stoel – goedemorgen – moeten – toetje
u of uu	[y]	muur – nu – cultuur – instituut
ie	[i]	hier – tien – tot ziens – Friesland
eu	[ø]	sleutel – deur – keuken – leuk
ui	[œy]	huis – Duitsland – luisteren – tuin
ij of ei	[ɛi]	jij – Berlijn – tijd – trein – ei
ou of au	[ɑu]	vrouw – koud – gauw – lauw
y	[i] [ɪ] [j]	type – hyper – symbool – yoghurt
g	[χ] [ɣ]	graag – gemak – groen – geven
sch	[sχ]	schaar – schil – bescherming – vriendschap

pen worden gearticuleerd. De uitspraak van woorden met een *y* kun je oefenen met herkenbare woordparen als *pyjama*, *piramide*, *psychologie*, *python*, *encyclopedie* en *dynamo* voor het verschil [y] en [i] en met woordparen als *systeem*, *mysterie*, *gymnasium*, *gympen*, *Egypte* en *idyllisch* voor het verschil [ɣ] en [i].

grafeem	uitspraak	voorbeelden
-lijk	[lək]	eerlijk – makkelijk – heerlijk – belachelijk
-ig	[əχ]	jarig – heilig – gunstig – gierig
-isch	[is]	fantastisch – biologisch – hilarisch – chronisch
-tie	[tsi] [si]	vakantie – informatie – functie – scriptie
-tion	[tʃɔn] [ʃɔn]	station – nationaliteit – sensationeel – traditioneel

De achtervoegsels *-lijk* en *-ig* dragen in het Nederlands geen klemtoon en worden daarom met een sjwa, een toonloze [ə], uitgesproken. Met name de spelling van het suffix *-lijk* werkt in het begin misleidend omdat het grafeem *ij* vooral als [ɛi] wordt uitgesproken. De corresponderende Duitse suffixen *-lich* en *-ig* worden ook zonder klemtoon uitgesproken. Met vergelijkbare Nederlands-Duitse woordparen als *eerlijk-ehrlich*, *vriendelijk-freundlich*, *hartelijk-herzlich*, *hinderlijk-hinderlich*, *natuurlijk-natürlich* en *erfelijk-erblich* kan de uitspraak op een eenvoudige en inzichtelijke manier geoefend worden. Hetzelfde geldt voor woorden die eindigen op de Latijnse achtervoegsels *-tie* en *-tion*. Het suffix *-isch*, in het Duits als *if* uitgesproken, is uit het Hoogduits ontleend maar werd in het Nederlands al vroeg met een *s* uitgesproken. In 1954 werd de Nederlandse spelling vereenvoudigd en grotendeels aan de uitspraak aangepast, zodat bijvoorbeeld *mensch* nu als *mens* geschreven wordt. De spelling *-isch* is niet vereenvoudigd tot *-ies* waardoor deze nog het etymologische principe volgt. De Duitse uitspraak van *-isch* ligt niet zozeer aan de schrijfwijze maar vooral aan de crosslinguïstische invloed van het Duits door gelijkende vormen als *dramatisch*, *Indisch*, *praktisch* enzovoort. Zonder regelmatig expliciete aanwijzingen zijn vormen op *-isch* goede kandidaten voor een stelselmatig accentkenmerk.

Om taalleerders met de Nederlandse spellingconventies vertrouwd te maken en tegelijkertijd de uitspraak te oefenen zijn er klassieke methodes als het voor-

lezen van korte teksten en het klassikale dictee. Een variant op deze methode die niet klassikaal uitgevoerd wordt, is het dictee voor twee (oefening 3) waarbij kleine woordenlijstjes met herkenbare woorden of korte tekstjes worden aangeboden die geschikt voor beginners zijn. Voor de meer gevorderde taalleerders kan deze oefening uitgebreid worden met woorden die de letter *y* of achtervoegsels als *-isch* bevatten om de uitspraakverschillen nog eens onder de aandacht te brengen.

Klinkers en tweeklanken

Bij het spreken van klinkers kan de lucht vrij door de mondholte naar buiten stromen, waardoor je klinkers probleemloos kunt zingen. Er zijn klinkers in het Nederlands die op de klinkers in het Duits lijken en slechts verschillen in enkele articulatorische eigenschappen. Daarnaast zijn er twee tweeklanken (de *ij* en de *ui*) en een paar klinkercombinaties die Duitstalige taalleerders niet kennen en moeten leren uit te spreken. De volgende lijst geeft een overzicht van de belangrijkste verschillen:

grafeem	uitspraak	voorbeelden
lange klinkers	[iː] [yː] [uː]	ziek – Ruud – stoep – moes
lange klinkers -r	[iː] [yː] [uː]	zier – duur – stoer – moer
a (kort)	[ɑ]	man – atlas – bakken – handballen
o (kort)	[ɔ]	kop – hond – bollen – honderd
u (kort)	[ʌ]	hut – kruk – plus – drukken
ij of ei	[ɛi]	mei – tijd – wijze – leiden
ui	[œy]	luizen – huichelaar – stuiterbal – huilbui
ieuw	[iuw]	nieuws – oud-en-nieuw – kieuw
eeuw	[eu] [ew]	leeuw – sneeuw – leeuwerik

Het Nederlands onderscheidt evenals het Duits tussen lange en korte klinkers zoals in de woordparen *maan-man* en *boot-bot*. Nederlandse lange klinkers worden qua tijdsduur echter meestal halflang uitgesproken, wat in het fonetische alfabet met het diacritische teken [ː] wordt weergegeven. Alleen voor de klank *r* worden de klinkers langer uitgesproken, wat door het teken [ɹ] wordt weergegeven. In het Duits worden de lange klinkers meestal ook daadwerkelijk langer geproduceerd, het aspect tijdsduur is in het Duits dus meer uitgesproken dan in het Nederlands. Dit is vooral hoorbaar wanneer de hoge klinkers *i*, *uu* en *oe* in woorden als *ziek*, *bruut*, *stoep* en *moes* voorkomen, en in mindere mate ook bij de middenklinkers als *ee*, *eu* en *oo*. De Duitse taalleerder spreekt deze klinkers vaak te lang uit. De *poes is ziek* klinkt dan als *de poeoes is zieiek* en *op de fiets* als *op de fieiets*. Vaak zijn taalleerders zich pas bewust van dit kleine articulatorische verschil wanneer de docent er expliciet op wijst door bijvoorbeeld te overdrijven bij de uitspraak van woorden met lange klinkers en dat te contrasteren met de kortere uitspraak van de Nederlandse lange klinkers. Wanneer het verschil duidelijk wordt, kunnen de taalleerders aan de

slag met gerichte oefeningen, zoals spreekkooroefeningen, cirkeloefeningen en dictie-voor-twee-oefeningen (oefening 1, 2 en 5). In een later stadium kan er nog eens expliciet aandacht aan worden besteed met bijvoorbeeld gedichten en andere korte teksten (oefening 4) waarin herhaald lange klinkers voorkomen.

De korte klinkers *a*, *o* en *u* komen ook in het Duits voor maar worden helderder uitgesproken dan de Nederlandse. De Nederlandse *a*, *o* en *u* worden lager in de mond uitgesproken waardoor ze doffer klinken. Bij het uitspreken van Duits-Nederlandse woordparen als *Glocke-klok*, *Kopf-kop*, *Hütte-hut*, *brüllen-brullen*, *Hand-hand* en *Ball-bal* is het verschil zowel te horen als te voelen omdat de stand van de onderkaak wat lager is. Ook in dit geval horen taalleerders het verschil pas wanneer er expliciet aandacht aan wordt besteed. In het geval van de korte klinkers kan het behulpzaam zijn om te oefenen met Duits-Nederlandse woordparen en daarbij de hand tegen de onderkaak te houden omdat het verschil dan goed te voelen is. De cirkeloefening (oefening 2) is met name handig om dit te oefenen.

Het Nederlands heeft drie tweeklanken, de *ei* of *ij*, de *ui* en de *au* of *ou*. Ook het Duits heeft ook drie tweeklanken, een *ei*, een *äu* en een *au*. De laatste tweeklank *au* verschilt nauwelijks van de Nederlandse versie en hoeft daarom niet apart ingestudeerd te worden. Algemeen geldt dat de Duitse tweeklanken lager in de mond geproduceerd worden dan hun Nederlandse equivalenten. Dit is vooral bij de tweeklank *ij* te horen. Een bijkomend verschil voor het Nederlands is dat de *ij* met eerder gespreide lippen gearticuleerd wordt terwijl de Duitse *ei* met meer ontspannen lippen. De *ij* spreek je dus in het begin met een halfopen mond uit die je daaropvolgend sluit. De Nederlandse *ui* is voor Duits-taligen een nieuwe klank die duidelijke instructies voor de uitspraak vraagt. Ter verduidelijking daarvan kan het gebruik van een afbeelding waarop de stand van de tong geïllustreerd staat, behulpzaam zijn. De aanwijzingen en afbeeldingen in Blomme et al. (2009:69) lijken een ingewikkelde gymnastiekoefening maar geven precies aan hoe de klank gevormd wordt: “laat je mond openvallen, zoals bij de *a* van *man* – hou je tongpunt laag tegen de ondertanden – doe je tongrug in het midden een beetje omhoog – ontspan je lippen – spreek deze klank lang uit.” Deze uitgebreide instructie zorgt ervoor dat taalleerders heel bewust de klank produceren en minder geneigd zijn er snel overheen te gaan en af te glijden naar de makkelijker uit te spreken *oi*. Deze klanken kunnen in het begin goed geoefend worden met een spreekkoor of cirkeloefening (oefening 1 en 2) en in een later stadium met het ‘dictie of dictie voor twee’ (oefening 3 en 5).

Tot slot kunnen de klinkercombinaties *ieuw* en *eeuw* voor sommige taalleerders moeilijk zijn omdat de *w* in het Duits aan het einde van een woord of lettergreep niet of als *f* uitgesproken wordt, zoals in de namen *Bilow* en *Löw*. In het Nederlands wordt de *w* na klinkers en tweeklanken bilabiaal uitgesproken en deze *w* ligt qua articulatieplaats dicht bij de klanken *oe* en *uu*. Het is daarom makkelijker om deze klinkercombinaties als *ie* + *oe* en *ee* + *oe* te oefenen en daarbij op de verandering van de stand van de lippen en de tong te letten, alsof het een gymnastiekoefening is. De lippen bewegen van gespreid naar rond en

de tong van voren naar achteren. In het begin kunnen eenvoudige woorden als *ieuw-nieuw-opnieuw-kieuw* en *eeuw-leeuw-geeuw-sneeuw* ingestudeerd worden, in een later stadium kunnen deze klanken met wat meer uitdagende woorden geoefend worden, zoals *gloednieuw*, *nagelnieuw*, *splinternieuw*, *spiksplinternieuw* en de klankcombinaties in *eeuwigdurend*, *spreeuwshimmel*, *schreeuwlelijk* en *schreeuwsmoel*.

Medeklinkers

In tegenstelling tot de klinkers kan de lucht bij het spreken van medeklinkers niet vrij naar buiten stromen. De luchtstroom wordt als het ware gestoord door afsluitingen en vernauwingen in de mondholte. Het zingen van klanken als *p*, *t* en *k* blijkt dan een onmogelijke opgave. De medeklinkers hebben voor de uitspraak een belangrijke functie: ze zijn essentieel voor een goede verstaanbaarheid. Het onduidelijk articuleren van medeklinkers heeft tot gevolg dat de toehoorder je slecht verstaat en in het ergste geval de woorden niet goed kan herkennen. De meeste verschillen tussen de Nederlandse en Duitse medeklinkers zijn toe te schrijven aan kleine articulatorische eigenschappen, die in de volgende tabel opgesomd zijn:

grafeem	uitspraak	voorbeelden
g in alle posities	[χ] [ɣ]	gelachen – groen – gras – gevaarlijk
s in onset	[s]	Saskia – Sonja – sokken – sinaasappelsap
l in alle posities	[ɫ]	lollige lolly's – latent – alles – voetballen
p, t, k in onset	[p] [t] [k]	paarse polo's – kakelende kippen – tierende tieners
v	[v] [f] ⁴	vaag – vinden – bevel – duiven
w	[ʋ] [w]	wagen – winter – fluweel – gruwelijk
st-	[st]	stinken – stapel – stelen – stoelpoot
sp-	[sp]	speelwijze – sparen – spiegel – spoed

De uitspraak van de Nederlandse *g* verschilt niet veel van de Duitse *ach-laut* en deze kan daarom probleemloos gebruikt worden. Minder eenvoudig uit te spreken is deze klank aan het begin van woorden omdat de *ach-laut* in het Duits alleen in het midden en aan het eind van woorden voorkomt, zoals in *Sprache* en *Besuch*. Woorden met een *g*-klank in de onset zijn daarom ongewoon voor Duitstaligen en hebben in het begin wat oefening nodig. Daarnaast komt de stemhebbende variant *ɣ* niet in het Duits voor en deze moet eventueel apart geoefend worden in woorden als *voegen*, *voegde*, *dragen* en *morgen*. De uitspraak van een stomme *s* in de onset is eerder een zeldzaamheid in het

4 In het Nederlands worden de stemhebbende fricatieven *v*, *z* en *g* aan het begin van een woord vaak stemloos uitgesproken, dus als *f*, *s* en *ch* zodat hier twee uitspraakvarianten zijn gegeven. In het midden van een woord worden de *v*, *z* en *g* meestal stemhebbend uitgesproken.

Duits dat in Münster en omgeving wordt gesproken. Doorgaans klinkt hier de stemhebbende medeklinker *z* waardoor *sinaasappelsap* als *zinaazappelzap* klinkt, wat het eerdergenoemde Duitse accent versterkt. De Duitse taalleerder is zich meestal onbewust van deze uitspraak en het is daarom zinvol dit concreet aan te spreken en te oefenen. Bij oefening 4 staat een gedichtje van Joke van Leeuwen om dit te oefenen.

De *l* wordt in het Duits gevormd door de tongpunt tegen de boventanden of alveolen te plaatsen. Hierdoor gaat de tongrug licht naar boven. In het Nederlands wordt de *l* dieper in de mond gevormd waardoor die ‘dikker en loom’ klinkt. De hele tongpunt raakt de alveolen of het harde gehemelte en het achterste deel van de tong bevindt zich in de buurt van het zachte gehemelte. De mondholte is daardoor meer gevuld en luchtstroom gaat moeizamer naar buiten. In IPA-notatie wordt deze variant met het symbool [ɫ] weergegeven. De palatale of velare *l* kun je goed oefenen met een overdreven uitspraak van Nederlandse woorden met een Duitse alveolare *l* voor de bewustwording van het uitspraakverschil. Woorden als *geld*, *lollig* en *lummel* klinken met een alveolaire *l* eerder grappig dan met een palatale *l*. Aansluitend volgen dan de expliciete aanwijzingen en afbeeldingen die het verschil illustreren (zie hiervoor Ten Cate & Jordens 2010:55) met een paar oefeningen. Bij het oefenen kan het wel eens gebeuren dat taalleeders de dikkere *l* te enthousiast produceren door de tong tegen de tanden te plaatsen. Deze *l* klinkt dan overdreven zwaar, wat uiteindelijk niet de bedoeling is.

De plosieven *p*, *t* en *k* aan het begin van woorden of lettergrepen onderscheiden zich in een enkele articulatorische eigenschap: in het Duits worden ze geaspireerd en in het Nederlands niet. De eerdergenoemde voorbeelden in *P^heter-T^himo-K^honstantin* en *Peter-Timo-Constantijn* hebben dit verschil al geïllustreerd. Het is echter niet zo eenvoudig om de niet-geaspireerde uitspraak aan te leren maar met enkele trucjes is dit wel te oefenen. Je kunt bijvoorbeeld een brandend theelichtje voor je mond houden en het kaarsje niet uitblazen bij de uitspraak van de *p*, *t* en *k*. Alternatief kun je met een papieren propje op de rug van je hand oefenen en als instapoefening woorden uitspreken, die met een *b* of *d* beginnen. Deze worden in het Duits ook zonder aspiratie gearticuleerd. Het is uiteraard de bedoeling dat het propje niet wegvliegt.

De klank *w* komt normaliter niet in het Duits voor behalve in leenwoorden als *WhatsApp* en *Washington*. Woorden als *Wasser*, *wie* en *warum* worden in de standaarduitspraak met de labiodentale fricatief [v] uitgesproken (vgl Kleiner et al. 2015:47). In Nederland wordt de *w* meestal als labiodentale approximant uitgesproken, in IPA-notatie met het symbool [ʋ] weergegeven. Dat wil zeggen dat de boventanden de onderlip kort raken zodat de lucht niet meer ongehinderd naar buiten kan stromen. Na klinkers en tweeklanken wordt de *w* altijd bilabiaal als [w] uitgesproken, zoals in *duwen*, *nieuws* en *leeuw*. Joke van Leeuwen (2015) beschrijft de labiodentale *w* als volgt: “De *w* is wolliger dan de *v*, en warmer, hoewel je vanzelf heel snel wuhwuhwuh gaat zeggen als je hard moet bibberen van de kou. In Suriname is de *w* nog warmer.” De klank *w* wordt in het Nederlands vaak hetzelfde als een stemhebbende *v*

uitgesproken waardoor het verschil tussen *wier* en *vier* niet altijd te horen is. Dit komt omdat deze klanken op dezelfde plaats in de mond gevormd worden. Het verschil ligt in de wijze van articulatie: bij de *v* wordt de luchtstroom met geruis naar buiten geblazen terwijl bij de *w* de boventanden alleen de onderlip raken en de lucht zonder waarneembaar geruis naar buiten stroomt. Het verschil kun je voelen wanneer je bij het oefenen van de twee klanken twee vingers voor je mond houdt. Bij de klank *w* voel je de lippen alleen maar licht vibreren terwijl je bij de klank *v* duidelijk de lippen voelt trillen en de lucht langs je vingers voelt stromen, wat we als ruis waarnemen. Taalleerders kunnen de uitspraak van de *w* oefenen met een lijstje met woorden over het weer (*warm-weer-waaien-wolken-water*) en korte zinnetjes en uitdrukkingen als *wat is het voor weer? wat een weer! weer of geen weer, door weer en wind, de wind van voren krijgen, ik vind dat er een frisse wind waait, de wind komt uit het westen* enzovoort. Ze kunnen de uitspraak zelfstandig controleren door een of twee vingers tegen de lippen te houden en toe voelen of de lucht met ruis naar buiten wordt geblazen. In een later stadium kunnen korte tekstjes met een *v*, *w* en de stemloze variant *f* geoefend worden, bijvoorbeeld met een *f-v-w*-verhaaltje (Lacroix 2015:196–197).

De *s* in de laatste twee medeklinkercombinaties *st* en *sp* wordt in het Nederlands alveolair, met de tongpunt tegen de tandkas, gearticuleerd en in het Duits palataal als *ʃ*, tegen het harde gehemelte. Dit verschil is snel te herkennen en wordt meestal ook snel correct uitgesproken.

Het oefenen van consonanten en in het bijzonder de specifieke articulatoire kenmerken is vooral een kwestie van ten eerste bewustwording van de verschillen en ten tweede van uitvoerig oefenen. Verschillende oefeningen als het spreekkoor, de cirkeloefening, dictie voor twee en de inzet van authentieke luisterfragmenten kunnen herhaaldelijk aangeboden worden. Het kan ook behulpzaam zijn de klanken contrastief te oefenen met Nederlandse en Duitse varianten zodat de taalleerder bewust de verschillen kan horen en voelen. Het is daarnaast de moeite waard om af en toe de verschillen nog eens te herhalen en te oefenen zodat er een zekere continuïteit ontstaat in het uitspraakonderwijs en de typische Duitse uitspraakgewoonten geleidelijk verminderen.

Woorden en zinnen

In gesproken taal worden klanken in woorden en woorden in zinnen niet geïsoleerd maar aaneengebonden uitgesproken, dit wordt verbonden spraak genoemd. Van het Nederlands is algemeen bekend dat het *wat* nonchalant gearticuleerd wordt uitgesproken. Het Duits daarentegen klinkt nadrukkelijker: de lettergrepen worden duidelijk uitgesproken waardoor de lettergreepgrenzen ook in de uitspraak herkenbaar zijn. Om de *wat* nonchalante articulatie van het Nederlands onder de knie te krijgen, is het aan te bevelen de processen van verbonden spraak in het onderdeel uitspraak beetje bij beetje te behandelen. Door het aaneengebonden spreken kunnen klanken wegvallen (reductiever-schijnselen), klanken erbij komen (verbindingsklanken) en klanken veranderen

(assimilatieprocessen). In de volgende tabel worden enkele processen in verbonden spraak en enkele prosodische kenmerken besproken.

processen/prosodie	uitspraak	voorbeelden
t-deletie	[pɔskodə]	postcode – dichtbij – feestje – lust je dat? ⁵
n-deletie	[lopə]	lopen – fietsen – houten – pannenkoeken
geen glottisslag	[vorəl]	vooral – achteraf – meteen – theater
w-verbinding	[janywari]	januari – evaluatie – situatie – actueel
j- verbinding	[tejatər]	theater – museum – reactie – België
ə-insertie	[zɛləf]	zelf – verf – melk – werk – film – help
assimilatie	[becə]	beetje – liedje – netjes – hoe heet je?
	[mɛɪfə]	meisje – wasje – kunstje – lees je?
	[ɔpfəkantsi]	op vakantie – tot ziens – opbellen – pas op
verbonden spraak		kepətogəzegt – kweenie – tuulik – kijkəs
klemtoon		vriendin – paniek – avontuur – Brabant
prosodie		dat is me wat moois – gezellig, ja? ja!

De meest voorkomende reductieverschijnselen zijn de *t*-deletie en de *n*-deletie. In het Nederlands wordt de *t* weggelaten wanneer deze tussen obstruenten voorkomt. Obstruenten zijn onder andere de plosieven *p*, *t*, *k*, *b*, *d* en de fricatieven *f*, *s*, *ch*, *v*, *z*, *g*. Woorden als *kerstkrans*, *krachtpatser*, *postzak* en *zachtjes* worden dan als *kerskrans*, *krachpatser*, *poszak* en *zachjes* uitgesproken. In het Duits gebeurt dit niet, in *Fäustchen* en *Prachtkerl* wordt de *t* meestal duidelijk uitgesproken. De *t*-deletie kan goed worden behandeld bij het thema verkleinwoorden met bijvoorbeeld een aanvullende uitspraakoefening met woorden als *bruiloftje*, *kastje*, *beestje* en *spechtje*. Verder wordt in het gesproken Nederlands de slot-*n* meestal niet uitgesproken, tenzij het volgende woord met een klinker begint. De slot-*n* functioneert dan als verbindingsklank. Woorden als *fietsen*, *pannenkoeken* en *gebroken hart* worden dan als *fietsə*, *pannəkoekə* en *gebrokə hart* uitgesproken. De *n*-deletie komt in het Nederlands vrij vaak voor omdat het in verbogen vormen van zowel de werkwoorden (infinitief en meervoudsvormen) als de substantieven (meervoudsvormen) en adjectieven op -*en* voorkomt. In het Duits gebeurt in de standaarduitspraak het omgekeerde: de stomme *e* wordt nauwelijks uitgesproken en de slot-*n* syllabisch of lettergreepdragend. *Laufen* klinkt dan als *laufn* en *backen* als *bakn*. Deze uitspraak wordt vaak onbewust overgenomen in het Nederlands maar klinkt voor Nederlandse oren nogal regionaal gekleurd. Het is daarom zinvol dit aspect vanaf het begin al te oefenen, ook omdat de slot-*n* bij het hardop lezen meestal hypercorrect uitgesproken wordt.

Wanneer een woord met een klinker begint, wordt vooraf altijd een glottisslag geproduceerd. De stembanden drukken dan tegen elkaar aan en er ont-

5 Zie voor de uitspraak van *feestje* en *lust je dat* ook het bijkomende assimilatieproces naar de palatale klank [ʃ].

staat een nauwelijks waarneembaar plofje. Dit voel je wanneer je je hand voor je mond houdt en woorden als *appel* en *ananas* zegt. Deze klank wordt in de spelling niet weergegeven maar het Internationaal Fonetisch Alfabet heeft er twee symbolen voor, een [ʔ] voor een harde aanzet en een [ʔ̚] voor een zachte aanzet. Het laatste teken is gebruikelijk in de Duitstalige literatuur, zoals in *Duden - Das Aussprachewörterbuch* (Kleiner et al. 2015). De glottisslag kan ook voorkomen wanneer twee klinkers op elkaar botsen. De woorden *chaotisch* en *geabonneerd* worden bijvoorbeeld als *cha/otisch* en *ge/abonneerd* uitgesproken. De regels wanneer in het Nederlands een glottisslag wordt gerealiseerd, zijn nog niet eenduidig beschreven maar Van Oostendorp (2018) licht een tip van de sluier en geeft twee verdere basisregels. De glottisslag komt voor in woorden waar twee klinkers op elkaar botsen wanneer de eerste klinker een *a* is en de volgende een klemtoon draagt, zoals in *cha/otisch*. Ook wordt een glottisslag uitgesproken in woorden die beginnen met de voorvoegsels *ge-* en *be-* waarna een beklemtoonde lettergreep volgt, zoals *ge/achte* en *be/antwoorden*. In het Duits komt de glottisslag vaker voor zodat de lettergreepgrenzen in de uitspraak duidelijk hoorbaar zijn. Wanneer een volgende lettergreep met een klinker begint die de klemtoon draagt, wordt deze normaliter met een glottisslag uitgesproken. Voorbeelden hiervoor zijn *mit/unter auf/einander*, *aktu/el* en *in/akzeptabel*. In het Nederlands wordt de glottisslag duidelijk minder gearticuleerd. Woorden als *opeens*, *meteen*, *vooral*, *achteraf* en *vanavond* worden meer aaneengebonden uitgesproken zodat het lijkt alsof de lettergreepgrens verschoven is naar *o-peens*, *mə-teen*, *voo-ral*, *achtə-raf* en *va-navond*. Ook dit kenmerk wordt niet door taalleerders waargenomen bij het luisteren naar Nederlandse spraak en kan daarom het beste expliciet vergeleken en geoefend worden met veel voorkomende woorden.

In een aantal gevallen wordt in het Nederlands een verbindingsklank uitgesproken waar in het Duits een glottisslag gerealiseerd wordt. Verbindingsklanken komen gewoonlijk tussen twee klinkers voor en het is niet verwonderlijk dat dit de approximanten of halfklinkers *w* en *j* zijn. Verbindingen met *w* treden op als de voorafgaande klinker een *uu* of *oe* is, zoals in *januari-januwari*, *evaluatie-evaluwatsie*, *tatoeage-tatoewagə* en *actualiteiten-actuwaliteiten*. Verbindingen met *j* treden op als de voorafgaande klinker een *ie* of een *ee* is, zoals in *België-Belgiejə*, *kopiëren-kopiejerə*, *theater-tejatər*, *reactie-rejaksie* en *Beatrix-Bejatrix*. Een andere verbindingsklank in het Nederlands is de toevoeging van de *sjwa* in lettergrepen die op ten minste twee medeklinkers eindigen en waarvan de eerste konsonant een *l* of *r* is. De tweede medeklinker is meestal een *m*, *p*, *v*, *f*, *g* of *k*. Woorden als *melk*, *help*, *kalf*, *herfst* en *erg* kunnen als *mellək*, *helləp*, *kalləf*, *herrəfst* en *errəg* klinken.

De klanken in woorden en zinnen kunnen onder invloed van de directe klankomgeving veranderen. Klanken passen zich dan in een enkele articulatoirische eigenschap aan de voorgaande of volgende klanken aan. Assimilatieprocessen komen zowel in het Nederlands als in het Duits voor. Een uitgebreide bespreking van deze processen is in de meeste taalkundige en fonetische inleidingen te vinden. Voor de uitspraak is met name de verplichte assimilatie

van de uitspraak van de *t* en de *s* voor de klank *j* van belang. Wanneer *t* en *s* voor een *j* uitgesproken worden, smelten ze samen tot de palatale klanken *tj* en *sj*. De fonetische symbloken voor *tj* en *sj* zijn [c] en [j]. Woorden als *beetje*, *praatje*, *meisje* en *glaasje* worden dus als *becə*, *pracə*, *meifə* en *glaafə* uitgesproken. Dat geldt ook voor woorden en woordcombinaties op *-stj* waar de *t* wegvalt. Voorbeelden hiervoor zijn *feestje-feefə* en *kunstje-kunfə*. Deze uitspraakverschijnselen kunnen goed bij het thema verkleinwoorden behandeld worden. Een verder belangrijk verschil tussen het Duits en Nederlands is dat in het Nederlands stemloze klanken stemhebbend kunnen worden voor vocalen, nasale klanken, liquide klanken en de *b* en *d*. *Opbellen* en *pas op!* klinken dan als *obbellen* en *pazop*. In het Duits is dat niet mogelijk, *lesbar* assimileert niet tot **leezbaar* en *Hausarzt* niet tot *Hauzarzt*.

De stap van assimilatieprocessen naar verbonden spraak is klein. Toch gaat verbonden spraak niet alleen over het aaneenrijgen van klanken en woorden. Er komen ook grammaticale en functionele thema's aan bod, zoals het gebruik van volle en gereduceerde vormen van persoonlijk voornaamwoorden als *mij-me*, *jij-je* en *hij-ie* (*weet ie waar je woont?*), het gebruik van *er-ər/dər* (*wen d'r maar aan*), het bepaald lidwoord *het* in zinnen als *het is goed* (*tisgoed*), schakeringspartikels als *eens-əs* (*kom es*) en *even-effə* (*doe effe normaal*) enzovoort. Het gericht luisteren naar authentieke voorbeelden en het transcriberen van kleine fragmenten (oefening 8) kunnen het bewustzijn voor verbonden spraak en veel voorkomende reductieverschijnselen verhogen.

De prosodie omvat de suprasegmentele kenmerken als intonatie en de klemtoon. Deze kenmerken zijn niet aan enkele klanken of morfemen gebonden maar hebben een groter bereik. Het klemtoonpatroon in het Nederlands lijkt erg op het Duitse patroon en zorgt daarom slechts in weinig gevallen voor een verkeerde uitspraak. Toch zijn er cognaten, woorden met een gemeenschappelijke etymologische oorsprong, die een ander patroon hebben zoals *paniek*, *avontuur* en de plaatsnamen *Amsterdam*, *Rotterdam*, *Maastricht* en *Antwerpen*. Uitspraakfouten op dit gebied zijn daarom vaak moeilijk te verbeteren. Met taalraps, spreekoefeningen op ritme (oefening 7), kun je op een leuke manier expliciet aandacht besteden aan woorden met een verschillend klemtoonpatroon. De intonatie wordt in het Nederlands vooral gebruikt om spraak te verlevendigen of om de betekenis van een zin verduidelijken, bijvoorbeeld bij vragen, uitroepen, emoties of ironie. Ideeën om de intonatie van emoties en ironie te oefenen worden bij oefening 4 gegeven.

Het volgende gedeelte stelt acht activiteiten voor die ingezet kunnen worden in het uitspraakonderwijs.

Oefening 1 – spreekkoor (5–10 minuten)

Een spreekkoor is een groep personen die onder leiding een tekst voordraagt. Dat kunnen groepen voetbalsupporters zijn die tijdens een wedstrijd collectief leuzen roepen, of een koor dat een compositie spreekt in plaats van zingt. Het principe van het spreekkoor is gezamenlijk woorden en zinnen spreken: de do-

cent zegt de woorden of tekst voor en de leerders spreken het na. Het oefenen van de uitspraak met een spreekkoor heeft enkele voordelen: taalleerders luisteren doelgericht naar de klanken die geoefend worden en zijn daardoor niet of minder bezig met de schrijfwijze van de woorden. Dit kun je ondersteunen door in het begin afbeeldingen en/of voorwerpen te gebruiken in plaats van geschreven woorden, bijvoorbeeld met de woordenreeks *kaas, twee, boot, vuur, tien, jas, pet, kop, mug, pit, boek, ijs, goud, sleutel* en *huis*. Op deze manier kan de uitspraak van Nederlandse klinkers eenvoudig worden aangeboden in een betekenisvolle context. Een ander voordeel is dat niemand er alleen voorstaat bij het uitspreken van woorden in een nieuwe taal, en dat kan de taalleerder stimuleren om ook te durven spreken. Een bijkomend voordeel is dat je dan feedback kunt geven zonder iemand persoonlijk aan te spreken. Woorden kunnen zo vaker herhaald worden totdat de uitspraak duidelijk verbeterd is. Ten slotte kun je met deze oefening ook de uitspraakverschillen tussen het Duits en Nederlands laten horen. Door eigenschappen van de Duitse uitspraak expliciet en overduidelijk verstaanbaar voor te zeggen, en eventueel na te vragen of de leerders het verschil ook echt horen, worden de leerders zich meer bewust van de verschillen. De volgende voorbeeldparen in Nederlands-met-een-Duits-accent en Nederlands kunnen enkele uitspraakverschillen illustreren: *de poeoes is zieiek* (te lang uitgesproken hoge klinkers) en *de poes is ziek* (uitgesproken met half lange klinkers), *T^himo*, *P^heter* en *K^honstantijn* (met geaspireerde *p*, *t* en *k*) en *Timo*, *Peter* en *Konstantijn* (zonder geaspireerde plosieven), *Zaskia*, *Zonja* en *Zara* (met een stemhebbende *z* in de onset) en *Saskia*, *Sonja* en *Sara* (met een stemloze *s*), evenals *gister^{ən} hebb^{ən} we pann^{ən}koek^{ən} geget^{ən}* (met een wegvallende slotsjwa en een duidelijk uitgesproken *n*) en *gisterə hebbə we pannakoekə gegetə* (met een duidelijk uitgesproken slotsjwa en een wegvallende *n*). Wanneer leerders deze verschillen duidelijk kunnen horen, kunnen ze die daarna doelgericht aanpakken en de Nederlandse uitspraak oefenen. Uitspraakoefeningen in de vorm van een spreekkoor hoeven niet lang te duren en zijn daarom geschikt om iedere les even bewust aandacht te besteden aan de uitspraak, bijvoorbeeld als opwarmoefening aan het begin van de les of als energizer tussendoor. De voorbereiding van een spreekkooroefening kost in het begin iets meer tijd wanneer je enkele specifieke klanken wilt oefenen en je – herkenbare – woordreeksen bij elkaar zoekt. Behulpzaam is hierbij het logopedieboek van Lacroix (2015). De voorbereiding duurt aanmerkelijk korter wanneer je bijvoorbeeld een thematisch gedicht kiest als introductie van een nieuw thema. Je kunt dan enkele al bekende uitspraakverschillen in de tekst uitlichten en herhalen.

Oefening 2 – cirkel zachter/luid (5–10 minuten)

De oefening cirkel zachter/luid is een werkvorm uit het boek *100 x creatief met taal* (Collet 2016) en combineert de aspecten luisteren, imiteren en feedback geven. Het is een variatie op het spreekkoor waarbij de deelnemers met de docent in een kring gaan staan. De docent begint met het uiten van een eenvou-

dige klank als de lange *aa* en de deelnemers herhalen de klank. Dit wordt enkele keren herhaald waarna de docent overgaat tot een volgende klank, bijvoorbeeld een korte *a*, een *oe* of een *ui*. Daarna vraagt de docent of de deelnemers een stapje dichterbij zetten en bij iedere stap de luidsterkte te verlagen. Wanneer iedereen in het midden staat, is het volume slechts een gefluister. Daarna vraagt de docent iedereen een stap achteruit te zetten en de luidsterkte van de klanken daarbij op te voeren. Door het afwisselen van het volume luisteren de deelnemers beter naar de klanken en elkaar. Het volume helpt ook bij het oefenen van bijvoorbeeld de niet-geaspireerde plosieven *p*, *t* en *k* in de onset. Leerders hebben bij het oefenen van deze uitspraak soms de neiging om deze klanken zachter uit te spreken zodat de aspiratie minder hoorbaar is. Met deze oefening kan deze omzeilstrategie worden tegengegaan. Deze oefening is ook geschikt voor woorden en korte zinnetjes om bijvoorbeeld bewust de korter uitgesproken klinkers te oefenen (*spoed*, *moet*, *broek*, *goed*, enz.) of de processen die in verbonden spraak voorkomen, zoals de *t*-deletie in woorden als *nichje*, *lichje* en *gedichje* in plaats van *nichtje*, *lichtje*, *gedichtje*, of *ka*, *kwa* en *ga* in plaats van *kastje*, *kwastje* en *gastje*. De laatste woordenreeks heeft in de Nederlandse uitspraak nog een bijkomend proces: de *s* wordt palataal in plaats van alveolair uitgesproken, vergelijkbaar met woorden als *meifə*, *glaafə* en *terrafə*. Het voordeel van deze oefening is dat er helemaal geen schriftbeeld aan te pas komt, zodat de taalleerders volledig aangewezen zijn op het luisteren en imiteren van spraak en de feedback van de docent.

Oefening 3 – dictee voor twee (10–15 minuten)

De coöperatieve oefening ‘dictee voor twee’ combineert de vaardigheden luisteren, spreken en schrijven en is bedoeld om de uitspraak in combinatie met de spelling te oefenen. Deze oefening kan op verschillende niveaus worden aangeboden: bij beginners kun je met korte woordenlijstjes werken die bij het uitspreken herkenbaar zijn door de taalverwantschap, de zogenoemde cognaten. Voorbeelden van lijstjes gebaseerd op enkele grafeem-klankkoppelingen zijn *boek-goed-doen-groep*, *student-minuut-vuur-zuur*, *bus-augustus-hut-plukken*, *dragen-regen-gieten/gezang*, *schieten-schaap-beschrijven-afschied* en *vrolijk-kinderlijk-burgerlijk-erfelijk*. Ook kun je eenvoudige korte tekstjes gebruiken om de spelling en uitspraak van verschillende klank-grafeemkoppelingen in te studeren, zoals de spelling van lange en korte vocalen in open en gesloten lettergrepen. Voor meer gevorderde taalleerders kan de werkwoordspelling of de vorming van het meervoud op deze manier geoefend worden. Dat geldt ook voor lastigere woorden zoals Franse leenwoorden, die in het Duits een andere uitspraak krijgen of verouderd zijn (*logeren*, *garage*, *wagon*, *crème*, *tutoyeren*, *vousvoyeren*, *regisseur*, *amateur*, *mayonaise*, *actrice* en *presentatrice*) of woorden met de letter *y* (*typen*, *gymzaal*, *dynamisch*, *idyllisch*).

Oefening 4 – gedichten, Opperlans, spreekwoorden en gezegden, clichés (5–45 minuten)

Het gebruik van gedichten biedt veel voordelen in de lespraktijk: het zijn authentieke teksten, het zijn over het algemeen korte teksten en het zijn vaak thematische teksten. Behalve dat gedichten de woordenschat vergroten en taallearners op een laagdrempelige en speelse manier met Nederlandstalige literatuur kennis laten maken, zijn ze ook geschikt om de uitspraak te oefenen. Gedichten met veelvuldige herhaling van klanken kunnen aangeboden worden om nieuwe klanken in een betekenisvolle context te oefenen of om kleine articulatorische verschillen tussen Duitse en Nederlandse klanken nog een keer expliciet in te studeren. Het ritme in veel gedichten – voor liedteksten geldt dit overigens ook – heeft als bijkomend resultaat dat verbonden spraak op een natuurlijke manier geoefend kan worden bij het voordragen. Een mooie bundel met gedichten die met woorden en letters spelen is *Ik zoek een woord. 167 gedichten over taal om van A tot Z te verslinden* (2014). Behalve poëzie zijn ook liedteksten, de woord- en taalspelletjes in *Opperlans! Taal- & letterkunde Opperlandse taal- & letterkunde* (Battus 2002), spreekwoorden, gezegden en taal clichés geschikt voor uitspraak oefeningen.

Gedichten, liedteksten en andere woordspellen kunnen op verschillende manieren worden ingezet: als opwarmoefening in de vorm van een spreekkoor bij een nieuw thema of als spreekoefening (bijvoorbeeld ‘dictie voor twee’) om bepaalde klanken of klankcombinaties specifiek uit te lichten. Gedichten kunnen ook als basistekst bij spreekopdrachten ingezet worden waarbij het eindresultaat een korte mondelinge presentatie is. De volgende activerende opdracht is gebaseerd op het *denken-delen-uitwisselen*-concept en is opgezet rondom het thema ‘gevoelens’. De docent kiest vooraf een aantal niet al te lange gedichten waarin verschillende emoties als onzekerheid, geluk, verdriet of verliefdheid worden beschreven, en maakt daarbij eventueel een woordenlijstje om onbekende woorden toe te lichten. De deelnemers krijgen in tweetallen een gedicht met een spreekopdracht. Bij de voorbereiding kan de docent helpen bij vragen over de uitspraak en het gedicht. Het gezamenlijk voordragen van het gedicht heeft voor de uitspraak twee doelen: het gericht oefenen van een natuurlijkere uitspraak en het oefenen van een goed hoorbare uitspraak met intonatie die de gevoelens benadrukken. De spreekopdracht kan er als volgt uitzien:

1. Lees het gedicht voor jezelf door en bedenk welke emotie dit gedicht uitdrukt. Onderstreep daarbij de woorden die dit gevoel opwekken.
2. Overleg daarna met je spreekpartner welke gevoelens in het gedicht worden verwoord en welke woorden dit gevoel duidelijk maken.
3. Bereid een korte mondelinge presentatie voor over het gedicht die ongeveer 3–4 minuten gaat duren. De presentatie bestaat uit de volgende onderdelen: (a) Een gezamenlijke voordracht van het gedicht. Maak hiervoor een verdeling (bijvoorbeeld in strofen) en oefen de uitspraak van tevoren.

Let daarbij op een duidelijk gearticuleerde uitspraak die ook de emotie ondersteunt. (b) Een beschrijving van de gevoelens in het gedicht met minimaal twee voorbeelden uit het gedicht die deze gevoelens illustreren. (c) Een persoonlijke mening over het gedicht: is het de dichter(es) gelukt om deze gevoelens goed te verwoorden? Waarom wel of waarom niet?

Tot slot volgen enkele gedichten, Opperlandse verzen en woordverwisselingen, spreekwoorden en gezegden die op een inspirerende manier ingezet kunnen worden bij het oefenen van typisch Nederlandse klanken.

Een vers van Battus (2002) om de tweeklanken *ui* te oefenen en een gedicht van Frank van Pamelan (2008) om de tweeklank *ei/ij* te oefenen:

Sluit de ruiten, buiten sluipt het tuig te vuil te vuig, ze ruiken buit, bekruipt huizen, schuiven duiten uit de kluis. De uilen huilen, luister! Struiken suiz'len huiv'rend struingeruis. De muizen ruiken tuingspuis gefluister uit het fluitekruid de duivels fluiten spruiten uit. Met luid gestruikeld tuimelt, buit'lend Kuit en sluit, het schuim – gejuich! Het tuig gekuild, het kruis geruild.	<i>Ei-vers</i> Een ganzenei, een kippenei Een eendenei, een snippenei Een spechtenei, een sperwerei Een spiegelei met spek Een Hollands ei, een Russisch ei Tis allemaal met een korte ei Behalve dan een Griekse ij Die is met een y-grec
---	--

Twee gedichten van Hendrik de Vries (1993) om medeklinkers (de *g* aan het begin van een woord, de scherp uitgesproken consonantencombinatie *sn* en *sch* en een niet geaspireerde *k* aan het begin van een woord) en klinkers (kort uitgesproken lange vocalen en de laag uitgesproken *a*) te oefenen:

Giechelende gekken grijzen Geniepige goochelaars gniffelen Gnuivende gauwdieven glunderen Gaggelende ganzen geeuwen Grübelende grapjassen grollen. Galsterige gildmeesters gijn Groezelige grondververs grijpen Geest en gamma's, groot Om te ginnegappen. Een glimworm in de goot Er goed op trappen.	Snoezepoes en poezesnoes, Katteschat en schattekat, Kattesnoes en schattepoes, Poezeschat en snoezekat, Schattesnoes en kattepoes, Snoezeschat en poezekat, Maken groot geroezemoes. Wat een aardig troepje is dat.
--	--

Een gedicht uit 1917 van Antony Kok⁶ om de medeklinkercombinatie *st* en de korte vocalen te oefenen en twee gedichtjes van Joke van Leeuwen uit *Ga je mee naar Toejewetwel* (2005) en *Ozo heppie en andere versjes* (2012) om het weglaten van de slot-*n* te oefenen en de stemloze *s* aan het begin van woorden:

6 URL: kurzelinks.de/ojkb (geraadpleegd op 12 april 2018)

Stokpaardje
naar Schumann's 'Kinderscenen'

Stokkestokkestek stokkestokkestek
stokkestokkestek paardje.
Stokkestokkestek stokkestokkestek,
waar is je staartje?
'k Weet van geen staartje af.
'k Loop hup hop flink in draf.
Huppehuppehop huppehuppehop
Huppehuppehop huppehuppehop
Stokkestokkestek paardje,
waar is je staartje?
Stokkestokkestek paardje.
Waar is je staartje?

Blijf sitte

Blijf sitte ken ik nie
je kun nie alles kenne
aan stiltesitte wen ik nie
ik ben wel goet in renne
ik ren de heele sooi vobbij
ik ben een super snelle
nou en daffin ik mooi vammij
maar ja ik kennie telle
en ik ken ook nie sgrijfe ik
ik sal wel sitte blijfe ik.

Me sokke sakke so
me sokke sakke so
me sokke sakke somaar op me voete
se o se sakke so
se o se sakke so
souen er soms stiekelties in moete?

Een serie spreekwoorden en gezegden om de tweeklank *ij/ei*, de korte vocaal *a* en de consonant *l* te oefenen:

<i>de ij/ei</i>	<i>de korte a</i>	<i>de palatale l</i>
de zeilen hijsen	stank voor dank	liefde heelt alles
wijd en zijd	van de hak op de tak	liefde maakt blind
het reilen en zeilen	z'n handel en wandel	lekker is maar een vinger lang
wie schrijft die blijft	in zak en as zitten	lest best
aan het eind van zijn Latijn	bepakt en bezakt	wie het laatst licht, licht het best

Een woordenreeks uit Battus' *Opperlans! Taal- & letterkunde* (2002) die met de verwisseling van klanken speelt en vooral een duidelijke articulatie vereist. Je leest de woorden per rijtje:

parkietjes	buisklokken	staalpartje	bierspatje
karpietjes	kluisbokken	palstaartje	sparbietje
pierkatjes	klosbuiken	paalstartje	barspietje
koerpadjes	bloskuiken	stalpaardje	spierbadje
		startpaaltje	
bolknak	spoorkaartje	sportfondsenbad	herenboekje
knalbok	spaarkoordje	bordsponzenvat	berenhoekje
knolbal	kaarspoortje	badsponzenfort	boerenhekje
balknok	paarskoortje	spatbordenfonds	hoerenbekje
knalbol		sportbonzenvat	
knokbal			

En ten slotte een serie typisch Nederlandse clichéuitdrukkingen om een ironische intonatie te oefenen:

Goed bezig!
 Dat is me ook wat moois!
 ja, dag hoor! ja, dáág!
 dank je lekker! dank je feestelijk!
 het is me een lieverdje!
 dat is er een met een gebruiksaanwijzing
 geloof dat maar niet
 geniale inval!

nou wordt ie goed!
 handig!
 zet het in de krant
 lachen, gieren, brullen
 hèhè, wat zijn we weer leuk
 sorry dat ik besta
 verschil moet er zijn
 Arie, bedankt

Oefening 5 – dictie voor twee (10–15 minuten)

Een variatie op de oefening ‘dictie voor twee’ is de spreek- en luisteroefening ‘dictie voor twee’. In deze variant spelen de spellingregels geen rol meer omdat deze bekend worden verondersteld. Het principe is hetzelfde, een coöpererende werkvorm voor twee personen waarbij de deelnemers bewust naar elkaar luisteren en elkaar feedback geven. Deze oefening kan goed toegepast worden na het luisteren van bijvoorbeeld een dialoog of tekst uit een lesmethode. Al tijdens het luisteren kunnen de deelnemers woorden onderstrepen waarvan de uitspraak anders is dan verwacht (bijvoorbeeld door verbonden spraak) of waar ze extra op willen letten. Daarna lezen de deelnemers in tweetallen samen de tekst uit de lesmethode aan elkaar voor. Bij het voorlezen luisteren de deelnemers aandachtig naar elkaars uitspraak en geven feedback. In deze fase kan de docent ingaan op specifieke vragen en bij navraag ook nog feedback geven. Naarmate leeders meer expliciete kennis van de kleine articulatoire verschillen hebben, letten ze zowel bij elkaar als bij zichzelf beter op een goede uitspraak. Deze oefening leent zich ook goed om bewust op verbonden spraak in luisterfragmenten te letten en enkele zinnen eruit te lichten voor een uitspraak-oefening. De oefening ‘dictie voor twee’ kan ook ingezet worden om bepaalde uitspraakmoeilijkheden of -verschillen apart te oefenen. Na een expliciete uitleg over enkele uitspraakaspecten kunnen de deelnemers de woorden, zinnen of tekstjes aan elkaar voordragen en elkaar evalueren. Het is namelijk eenvoudiger om de kleine uitspraakverschillen bij iemand anders te horen dan bij jezelf. De docent kan desgewenst helpen bij het geven van feedback. Na de feedback van de luisterende deelnemer kan de taalleerder een afvinklijst invullen met de indicatoren *dit kan ik* of *dit wil ik nog oefenen*. Taalleeders kunnen ook zinnen of korte fragmenten zelf inspreken met een app voor spraakopname en dan samen de uitspraak op de opname evalueren. Het voordeel hiervan is dat de spreker zijn eigen uitspraak effectief kan beluisteren (en niet de uitspraak die hij of zij denkt te hebben). Ook kunnen opnames meerdere malen beluisterd worden en eventueel met elkaar vergeleken worden.

Met de volgende serie zinnen kunnen taalleeders bijvoorbeeld de uitspraak van de plosieven *p-t-k* zonder aspiratie oefenen:

De poelier past op zijn kakelende kippen.
 De papieren pasten perfect tussen de paperclip.
 De pianist draagt een piekfijn pak tijdens het paasconcert.

Timo telt tot tien in de Turkse taal.
Tientallen potten met tulpen staan op de tuintafel.
Een tentoonstelling over tenten heet een tentententoonstelling.
De kale kapper knipt de keizer en de koning.
Kom kijken naar het konijn in de kinderkamer.
Kun je kokoskoekjes en een kopje koffie in dat café kopen?

Oefening 6 – tongbrekers (5–15 minuten)

Tongbrekers zijn behalve nuttig ook vermakelijk om specifieke klanken en klankcombinaties te oefenen. Daarnaast zijn tongbrekers ook geschikt om een duidelijke articulatie en intonatie te oefenen. Tongbrekende zinnen zijn volop te vinden op het internet en ze kunnen bij beginners goed ingezet worden om specifieke klanken te oefenen, bijvoorbeeld met de oefening spreekkoor of dictie voor twee. Bij gevorderden (vanaf B1+) kun je het tongbrekerspel *Tongbrekers. 48 lekkerbekkende struikel- en stuiterzinnen* (Van Beers s.d.) inzetten. Het spel bestaat uit 48 kaartjes met zinnen met alliteraties en uitdagende uitspraakcombinaties om de uitspraak van specifieke klanken te herhalen en een duidelijke articulatie te oefenen. Daarnaast zijn er kaartjes waarop zinnen met dubbelwoorden staan. De uitdaging van deze zinnen is de juiste intonatie te gebruiken om de betekenis van de zin te begrijpen. De spelregels zijn als volgt: de deelnemer die aan de beurt is, neemt een kaartje en spreekt de zinnen drie keer achter elkaar uit zonder over de woorden te struikelen. De medespelers beoordelen of de spreker de zinnen correct en verstaanbaar heeft uitgesproken. Is dat het geval, dan kan de deelnemer de kaart behouden en is de volgende aan de beurt. Zo niet, dan komt de kaart onder aan de stapel om op een later moment nog eens gespeeld te worden. Daarnaast zit er in het spel een aantal struikelstrijdkaarten om een medespeler tot een duel uit te dagen. In het duel gaat het er uiteindelijk om wie het snelst de zin kan uitspreken zonder te struikelen. Een kleine selectie uit de zinnen:

Pieter Peeters plant pietepeuterige peterselieplantjes in pimpelpaarse peperpotjes
(om de *p*, *ie* en korte *a* te oefenen of herhalen)
Zeven schone Schotse schaatsters schaatsen een scheve schaats in Scheveningen
(om de *sch*, lange klinkers en slot-*n* te oefenen of herhalen)
Mijn zeven zeven zeven zeven keer beter dan jouw zeven zeven
(om de lange *e*, slot-*n* en intonatie te oefenen of herhalen)
Wat Wil wil Wil wel weten
(om de palatale *l* en intonatie te oefenen of herhalen)

Oefening 7 – taalraps (10–30 minuten)

Ritme is een sterk hulpmiddel bij het leren van een vreemde taal en ondersteunt niet alleen bij het leren van verbonden spraak maar ook bij intonatie- en klemtoonpatronen. Taalraps zijn teksten die op het ritme van een onderliggende beat worden uitgesproken. Ritme zorgt voor een gestructureerd patroon

van afwisselende sterke en zwakke accenten en de spreker is afhankelijk van de onderliggende puls. Hierdoor klinkt de spraak vanzelf natuurlijker en de taalleerder is minder geneigd woord voor woord te spreken, zoals ook bij gedichten en liedteksten het geval is. Spreken op een beat kan overigens ook bij een spreekkoor oefening toegepast worden om meer variatie aan te brengen bij bijvoorbeeld het oefenen van het Nederlandse alfabet of woordenreeksen met reductieverschijnselen als de weglating van de slot-*n* of *t*-deletie.

Het boekje *Taalraps* (Adèr & Verboog 2016) biedt ruim zestig raps over uiteenlopende thema's als begroeten, familie, excuses maken enzovoort. Rapnummer elf gaat over de dagen in de week en is geschikt om vraag-en antwoord intonatie te oefenen (*wat doe je op maandag? Dan doe ik de was*), inversie in hoofdzinnen (*dan doe ik de was*) en introduceert het verschil in klemtoon van het woord *vriendin*, een veel voorkomende uitspraakfout bij Duitstaligen. Om gericht klemtoonverschillen tussen het Duits en het Nederlands te oefenen kun je een bestaande taalrap aanpassen met woorden die je expliciet wilt oefenen. Op Quizlet⁷ staat een lijst met honderd woordparen met verschillende klemtoonpatronen. De volgende taalrap stamt uit het boven besproken boekje en is als basis gebruikt om doelgericht te oefenen met Nederlandse woorden die een ander klemtoonpatroon hebben. Via het YouTube kanaal *Free Drum Tracks Beats* of via muziekmaakprogramma's als *Music Maker* kun je beats downloaden om de taalrap van een passende beat te voorzien.

Originele versie

Adèr & Verboog 2016:57

Wat moet ik zeggen?

Wat moet ik zeggen?

Wat moet ik zeggen?

Abdoel of Abdoel?

Het is Abdoel.

Het is Abdoel.

Wat moet ik zeggen?

Wat moet ik zeggen? Conny of Conny?

Het is Conny.

Het is Conny.

Wat moet ik zeggen?

Wat moet ik zeggen?

Maria, Maria of Maria?

Het is Maria.

Het is Maria.

Wat moet ik zeggen?

Wat moet ik zeggen?

Mohammed, Mohammed

Variatie met Duits-Nederlandse

klemtoonverschillen

Wat moet ik zeggen?

Wat moet ik zeggen?

Wat moet ik zeggen?

Paniek of paniek?

Het is paniek.

Het is paniek.

Wat moet ik zeggen?

Wat moet ik zeggen? Heldin of heldin?

Het is heldin.

Het is heldin.

Wat moet ik zeggen?

Wat moet ik zeggen?

Kolonie of kolonie?

De kolonie.

De kolonie.

Wat moet ik zeggen?

Wat moet ik zeggen?

Pelikaan of pelikaan?

7 URL: kurzelinks.de/v04u (25 september 2018)

of Mohammed?	De pelikaan.
Het is Mohammed.	De pelikaan.
Nee! Mohammed.	Wat moet ik zeggen?
Het is Mohammed.	Wat moet ik zeggen?
Nee! Mohammed.	<u>Humor</u> of <u>humor</u> ?
Wat moet ik zeggen?	Het is <u>humor</u> .
Wat moet ik zeggen?	Het is <u>humor</u> .
Geen probleem.	Wat moet ik zeggen?
Ik heet Toos.	Wat moet ik zeggen?
	Geen paniek!
	De heldin
	De kolonie
	De pelikaan
	Dit is humor.

Oefening 8 – spraak ‘transcriberen’ (10–20 minuten)

Verbonden spraak, reductieverschijnselen, klankverbindingen en assimilatieverschijnselen zijn in het begin geen vanzelfsprekendheid. Een inductieve manier om aandacht aan deze processen te besteden zijn authentieke luisterfragmenten af te spelen en gericht te vragen wat de deelnemers precies horen. Dit kunnen zinnen met *er* zijn (*dərisniemandthuis* – *er is niemand thuis*), zinnen met schakeringspartikels (*doeəsnormaalman* – *doe eens normaal, man*) of andere woorden die vaak gereduceerd worden uitgesproken. Het verschil kun je laten zien door de zin waar ze op moeten letten in de officiële spelling aan te bieden. Het is frappant hoe goed taalleerders op zulke moment de reductieverschijnselen waarnemen. Voor gevorderde taalleerders is de oefening in de omgekeerde volgorde ook uitdagend: de deelnemers schrijven een zin in gereduceerde spraak op en laten de andere raden wat er precies staat. Voorbeelden die je als docent kunt geven zijn: *geemprobleem, finjəniət?* (*geen probleem, vind je niet?*), *dərisniemantuisindəkersfakansie* (*er is niemand in de kerstvakantie*) en *wiekentətweekentniet?* (*wie kent het weekend niet?*). Het is niet noodzakelijk om het IPA-alfabet voor deze oefening te beheersen, wel is het handig een afspraak te maken over de weergave van de toonloze ə, de sjwa.

Literatuur

- Abitzsch, Doris & Stefan Sudhoff. 2015. *Welkom! Neu A1-A2. Niederländisch für Anfänger*. Stuttgart, Klett Sprachen.
- Adèr, Lieske & Margreet Verboog. 2016. *Taalraps. Een aanstekelijke manier om spreektaal te oefenen*. Amsterdam, Boom.
- Battus. 2002. *Oppeplans! Taal- & letterkunde*. Amsterdam, Querido.
- Beheydt, Ludo. 2011. Uitspraakonderwijs Nederlands en normativiteit. In: Rasier, Laurent, Vincent van Heuven, Bart Defrancq & Philippe Hilgsmann

- (red.), *Nederlands in het perspectief van uitspraakverwerving en contrastieve taalkunde*. *Lage Landen Studies* 2, 101–118. Gent, Academia Press.
- Blomme, Ines, Annelies Nordin & Johanna Potargent. 2009. *Nu versta ik je! Uitspraak Nederlands voor Anderstaligen*. Leuven/Den Haag, Acco.
- Boer, Berna de, Margaret van der Kamp & Birgit Lijmbach. 2009. *In de startblokken. Nederlands voor Duitstaligen*. Bussum, Coutinho.
- Boonen, Ute K. & Ingeborg Harmes (red.). 2013. *Einführung in die niederländische Sprachwissenschaft*. Tübingen, Narr.
- Bossers, Bart, Folkert Kuiken, Anne Vermeer, S.J. Andringa, R.T. Bakker & C.I. Hosea. 2015. *Handboek Nederlands als tweede taal in het volwassenenonderwijs*. Tweede druk.
- Collet, Dominique. 2016. *100 X creatief met taal*. Gent, vzw Roeland. (deels online beschikbaar).
- De Vries, Hendrik. 1993. *Verzamelde gedichten*. Amsterdam, Bert Bakker.
- Deygers, Bart et al. (red.). 2018. *ERK - Supplement met nieuwe descriptoren*. s.l., Nederlandse Taalunie.
- Flege, James E. 1995. Second-language speech learning: Theory, findings, and problems. In: Strange, Winifred (red.), *Speech Perception and Linguistic Experience: Issues in Cross-Language Research*, 233–277. Baltimore, York Press.
- Fox, Stephen & Josina Schneider-Broekmans. 2002. *Taal Vitaal: Niederländisch für Anfänger*. Derde, herbewerkte editie. Ismaning, Hueber.
- Free Drum Tracks Beats. URL: kurzelinks.de/uje2 (18 september 2018).
- Gabriel-Kamminga, Mirjam & Johanna Roodzant. 2017. *PONS Grammatik kurz & bündig Niederländisch*. Stuttgart, PONS GmbH.
- Hagen, Hans & Monique Hagen (red.). 2014. *Ik zoek een woord. 167 gedichten over taal om van A tot Z te verslinden*. Met illustraties van Deborah van der Schaaf. ASmsterdam, Querido.
- Johansson, Annika. 2018. Onderzoek naar onderwijs in vreemde, tweede en derde talen, en de implicaties voor de didactiek. *Internationale Neerlandistiek* 56/3, 181–188.
- Kleiner, Stefan, Ralf Knöbl & Max Mangold (red.). 2015. *Duden, das Aussprachewörterbuch. Aussprache und Betonung von über 132.000 Wörtern und Namen*. 7^e volledig herbewerkte en geactualiseerde editie. Berlijn, Duden.
- Lacroix, Christel. 2015. *Goed gestemd. De weg naar een gezonde stem, een mooie uitspraak en een vlotte presentatie*. Tielt, Lannoo.
- Lado, Robert. 1957. *Linguistics across cultures: Applied linguistics for language teachers*. Ann Arbor, University of Michigan Press.
- Meijer, Dick & José Noijons (red.). 2008. *Gemeenschappelijk Europees Referentiekader voor Moderne Vreemde Talen: Leren, Onderwijzen, Beoordelen*. Den Haag: Nederlandse Taalunie.

- Rasier, Laurent. 2011. Uitspraakonderwijs aan anderstaligen. In: Rasier, Laurent, Vincent van Heuven, Bart Defrancq & Philippe Hiligsmann (red.), *Nederlands in het perspectief van uitspraakverwerving en contrastieve taalkunde. Lage Landen Studies 2*, 119–142. Gent, Academia Press.
- Rietveld, Antonius C.M. & Vincent J. van Heuven. 2009. *Algemene fonetiek*. Bussum, Coutinho.
- Ten Cate, Abraham P. & Peter Jordens. 2010. *Phonetik des Deutschen. Ein kontrastiv deutsch-niederländisches Lehrbuch für den Hochschulunterricht*. Groningen/Amsterdam, EK-Tekst.
- Theissen, Siegfried & Caroline Klein. 2008. *Kontrastives Wörterbuch Deutsch-Niederländisch*. Liège, C.I.P.L.
- Thio, Karolien & Margreet Verboog. 2003. *Verstaanbaar spreken: een handleiding uitspraakonderwijs voor docenten Nederlands als tweede taal*. Bussum, Coutinho.
- Timmermans, Bernadette. 2013. *Klink Klaar. Uitspraak- en intonatiegids voor het Nederlands*. Volledig herbewerkte editie. Leuven, Uitgeverij Davidsfonds.
- Van Beers, Annemariet. s.d. *Tongbrekers. 48 lekkerbekkende struikel- en stuiterzinnen*. Duivendrecht, Dubbelzes.
- Van Berkel, Ans, Christoph Sauer et al. 1997. *Langenscheidts Praktisches Lehrbuch, Niederländisch: Ein Standardwerk für Anfänger*. Berlin, Langenscheidt.
- Van Leeuwen, Joke. 2005. *Ga je mee naar Toejewetwel*. Amsterdam, Querido.
- Van Leeuwen, Joke. 2012. *Ozo heppie en andere versjes*. Amsterdam, Querido.
- Van Leeuwen, Joke. 2015. *Waarom een buitenboordmotor eenzaam is*. Vierde, herziene druk. Rekkem, Ons Erfdeel.
- Van Oostendorp, Marc. 2018. *Maak je eigen glottisslag*. URL: kurzelinks.de/ilet (gepubliceerd op 17 maart 2018).
- Van Pamelen, Frank. 2008. *IKEA en andere verzen*. Amsterdam, Nijgh & Van Ditmar.
- Van Veen, Chris, Hinke van Kampen, Vita Olijhoek, Ruud Stempel & Peter Schoenaerts. 2011. *Goed gezegd. Uitspraak voor anderstaligen*. Antwerpen, Stanndaard.
- Verboog, Margreet. 2017. *NT2-Cahier Uitspraak en Spelling. Werken aan verstaanbaar Nederlands*. Amsterdam, Boom.